

Άρντα Μαντικιάν (1924-2009): 20 χρόνια στα βρετανικά λυρικά θέατρα

Θα ήθελα να ξεκινήσω αυτή την σύντομη αναδρομή στη ζωή αλλά και το αρχείο της Άρντας Μαντικιάν που βρίσκεται στη Βιβλιοθήκη, ευχαριστώντας τον κύριο Λουκάκο για τις σημαντικές και πολύτιμες πληροφορίες που μου έδωσε. Ο Σύλλογος Οι Φίλοι της Μουσικής σε συνεργασία με το Σωματείο Υποτροφίες Μαρία Κάλλας ετοιμάζουν την έκδοση τεσσάρων CD, τα οποία θα κυκλοφορήσουν εντός του 2011 υπό την επιμέλεια του κυρίου Λουκάκου. Η έκδοση αυτή θα συνοδεύεται από ένα εκτενές κείμενο για την Μαντικιάν. Με τον τρόπο αυτό πιστεύω ότι η ερμηνευτική δεινότητα αλλά και η σπουδαία καλλιτεχνική υπόσταση της Μαντικιάν θα καταγραφεί οριστικά και αμετάκλητα.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω εκ μέρους της Βιβλιοθήκης την κυρία Νεβάρτ Τσαλιάν για την ευγενική παραχώρηση του πολύτιμου αρχείου της Άρντας Μαντικιάν ώστε αυτό να καταστεί μέρος του Αρχείου Ελληνικής Μουσικής της Βιβλιοθήκης. Με την προσφορά αυτή η επιστημονική κοινότητα έχει άλλο ένα ενδιαφέρον και πολύπλευρο αρχείο στην διάθεσή της, το οποίο ελπίζουμε να γίνει αντικείμενο έρευνας για πολλούς.

Η Άρντα Μαντικιάν γεννήθηκε στη Σμύρνη το 1924. Η οικογένειά της μετακινήθηκε στην Αθήνα όταν εκείνη ήταν σε μικρή ηλικία. Ξεκίνησε τις σπουδές της στο Ωδείο Αθηνών όπου είχε την τύχη να μαθητεύσει δίπλα στην σπουδαία Ελβίρα ντε Ιντάλγκο (εικόνα 2). Η ντε Ιντάλγκο είχε εγκατασταθεί στην Αθήνα το 1932 και είχε αναλάβει να διδάσκει φωνητική στο Ωδείο από το 1934 μέχρι το 1947, οπότε και μετέβη στην Τουρκία αποδεχόμενη την θέση της καθηγήτριας φωνητικής στο Κρατικό Ωδείο της Άγκυρας. Η Ελβίρα ντε Ιντάλγκο υπήρξε, ως γνωστόν, δασκάλα της Μαρίας Κάλλας. Αργότερα, η Μαντικιάν συνέχισε τις σπουδές της με μία ακόμη σημαντική προσωπικότητα της ελληνικής μουσικής ζωής, την Αλεξάνδρα Τριάντη, η οποία ήταν σημαντική ερμηνεύτρια έντεχνου τραγουδιού αλλά και κινητήριος δύναμη του Συλλόγου οι Φίλοι της Μουσικής.

Στη δεκαετία του '40 η Μαντικιάν ξεκινά σποραδικές εμφανίσεις στην Αθήνα (εικόνα 3), όπου σε μερικές από αυτές συμπράττει και με την Μαρία Κάλλας. Ο Τάκης Καλογερόπουλος στο Λεξικό της Ελληνικής Μουσικής αναφέρει χαρακτηριστικά την σύμπραξη Κάλλας-Μαντικιάν στο Στάμππ Μάτερ του Περγκολέζι στο Γαλλικό Ινστιτούτο το 1943.

εικόνα 2

εικόνα 3

εικόνα 4

εικόνα 5

εικόνα 6

Το 1948 μεταβαίνει στην Αγγλία όπου συναντά τον αυστριακό μουσικολόγο και συνθέτη Έγκον Βέλες. Ο Βέλες συνδύαζε την συνθετική του καριέρα με εκείνη του μουσικολόγου. Ήδη από το 1913 ο Βέλες ασχολούνταν ενεργά με τη βυζαντινή μουσικολογία. Ήταν από το 1932 ένα από τα ιδρυτικά μέλη της σειράς εκδόσεων Monumenta Musicae Byzantinae καθώς και του Ερευνητικού Ινστιτούτου για τη Βυζαντινή μουσική στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Αυστρίας. Μετά την άνοδο του Χίτλερ και την προσάρτηση της Αυστρίας από τους γερμανούς, ο Βέλες μετέβη στην Αγγλία και εγκαταστάθηκε στην Οξφόρδη. Το 1943 έγινε λέκτορας και μετέπειτα καθηγητής Βυζαντινής Μουσικής, μια θέση που δημιουργήθηκε αποκλειστικά για εκείνον, στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης.

Με την παρότρυνση και την βοήθεια του Βέλες, η Άρντα Μαντικιάν πραγματοποίησε το 1949 ένα ρεσιτάλ στο Κολλέγιο Μόρλεϋ στο Λονδίνο με τίτλο «21 αιώνες ελληνικού τραγουδιού» (εικόνες 4-5-6). Στο πρόγραμμα περιλαμβάνονταν συνολικά έξι έργα αρχαίας ελληνικής μουσικής (Πρώτος και Δεύτερος Δελφικός Ύμνος, Ύμνος στις Μούσες, Επιτάφιος του Σείκιλου, Ύμνος στη Νέμεση, Ύμνος στον Ήλιο), βυζαντινοί ύμνοι (ύμνος των Χριστουγέννων, ύμνος της Αναστάσεως), τραγούδια της δημοτικής μας παράδοσης (η περδικίτσα, κοιμάται το μωρούτσκο μ', αχ μάνα μου κι αν είδα μια -από την συλλογή του Παχτίκου του 1905-, βλαχοπούλα, η γερακίνα, οι ανδρούτσοι, τρία παιδιά βολιώτικα -από τη συλλογή του Παπασπυρόπουλου του 1947-, το λεν οι κούκοι στα βουνά, κείνο τ' αστέρι το λαμπρό, παντρεύουν την αγάπη μου, το λαγιαρνί) και τραγούδια από συνθέτες έντεχνης μουσικής (Γριά Ζωή του Μανώλη Καλομοίρη, η Αχτίδα του Πέτρου Πετρίδη, Αρχαϊκή Μινιατούρα και Βρυσούλα του Καζάσογλου, Κοιμητήρι και Θρήνος από την Αντιγόνη του Μενέλαου Παλλάντιου). Η επιτυχία της συναυλίας οδήγησε στην επανάληψή της στο πανεπιστήμιο της Οξφόρδης (εικόνα 7), στην αίθουσα συναυλιών Wigmore (εικόνα 8) στο Λονδίνο αλλά και αλλού (εικόνες 9-10) καθώς και στην μετάδοσή της από το Τρίτο Πρόγραμμα του BBC. Οι αναβιώσεις των αρχαιοελληνικών ασμάτων προέρχονται από

τις μεταγραφές που περιέχονται στο βιβλίο του Θίοντορ Ράιναχ για την Ελληνική Μουσική (εικόνα 11). Πράγματι, η Μαντικιάν είχε δωρίσει στη Μουσική Βιβλιοθήκη ένα σπάνιο αντίτυπο του συγκεκριμένου βιβλίου όπως μου υπέδειξε ο κύριος Κριστόφ Στρουξ, προηγούμενος διευθυντής της Βιβλιοθήκης τον οποίο ευχαριστώ γι' αυτή την ενδιαφέρουσα πληροφορία.

εικόνα 7

εικόνα 8

εικόνα 9

εικόνα 10

εικόνα 11

Η σχέση της Μαντικιάν με την αρχαία ελληνική μουσική δεν περιορίστηκε στα στενά πλαίσια της συγκεκριμένης συναυλίας. Λίγο καιρό μετά ηχογράφησε και τα έξι τραγούδια στο αρχαίο θέατρο των Δελφών. Δύο από τις ηχογραφήσεις αυτές χρησιμοποιήθηκαν μερικά χρόνια αργότερα στη σειρά Histories of Singing της δισκογραφικής εταιρείας His Master's Voice, οι οποίες κυκλοφόρησαν σε δίσκους 78 στροφών. Όπως μάλιστα μου επισήμανε και πάλι ο κύριος Στρουξ, η Βιβλιοθήκη διαθέτει στη συλλογή της μια σειρά δίσκων 33 στροφών με τίτλο History of Music in Sound (εικόνες 12-13), η οποία προέρχεται ουσιαστικά από τις ίδιες εκείνες ηχογραφήσεις. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο κάθε δίσκος συνοδεύεται και από ένα μικρό τόμο. Ο τόμος που αφορά την αρχαία μουσική υπογράφεται από τον Έγκον Βέλες και στον δίσκο περιέχονται δύο από τους έξι αρχαιοελληνικούς ύμνους τους οποίους ερμηνεύει η Άρντα Μαντικιάν.

Μετά τις εμφανίσεις της στο Λονδίνο και την Οξφόρδη, η Μαντικιάν κλήθηκε από τον μάεστρο και μουσικολόγο Jack Allan Westrup, ο οποίος εκτός από καθηγητής στο πανεπιστήμιο της Οξφόρδης ήταν και μουσικός διευθυντής του Ομίλου Όπερας αλλά και πρόεδρος της συντακτικής επιτροπής του περιοδικού Music and Letters. Κλήθηκε λοιπόν να συμπράξει στο ανέβασμα της όπερας Οι Τρώες του Εκτόρ Μπερλιόζ στο ρόλο της Διδούς (εικόνα 14). Από αυτές τις εμφανίσεις διασώζονται οι ερμηνείες της Μαντικιάν σε μη-εμπορικούς δίσκους 78 στροφών, ενώ το ίδιο έργο κυκλοφόρησε σε δίσκο LP υπό τη διεύθυνση του Χέρμαν Σέρχεν και τη συμμετοχή της Μαντικιάν (εικόνα 15).

εικόνα 12

εικόνα 13

εικόνα 14

εικόνα 15

εικόνα 16

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η καριέρα της απογειώθηκε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '50 καθώς εμφανίστηκε σε μερικές από τις μεγαλύτερες σκηνές της Ευρώπης. Το 1951 εμφανίστηκε στο Mermaid Theatre ως πρώτη μάγισσα στο έργο Διδώ και Αινείας του Χένρυ Πέρσελ με την Κίρστεν Φλαγκσταντ ως Διδώ (εικόνα 16). Αργότερα, η Μαντικιάν ηχογράφησε το συγκεκριμένο έργο, και μάλιστα δύο φορές, παίζοντας και τις δύο φορές τον ρόλο της Αρχιμάγισσας (Sorceress). Η δεύτερη από αυτές τις ηχογραφήσεις έγινε υπό τη διεύθυνση του Μπέντζαμιν Μπρίτεν, ενός συνθέτη που έμελλε να παίξει σημαντικό ρόλο στην καριέρα της. Τον Φεβρουάριο του 1951, η Μαντικιάν παίρνει μέρος στην ηχογράφιση του προλόγου από την όπερα του Μανώλη Καλομοίρη Ξωτικά Νερά, σε μια παραγωγή του BBC υπό τη διεύθυνση του Άλεκ Σέρμαν, συζύγου της γνωστής ελληνίδας πιανίστας Τζίννας Μπαχάουερ.

Το φθινόπωρο του ίδιου έτους εμφανίστηκε στον πρωταγωνιστικό ρόλο της νέας όπερας του Έγκον Βέλες με τίτλο Incognita σε παραστάσεις που έγιναν στην Οξφόρδη (εικόνα 17). Το 1952 εμφανίστηκε στο Wigmore Hall ως Έμμα Χάμιλτον στην όπερα του Λένοξ Μπέρκλεϋ Νέλσων (εικόνα 18) η οποία παρουσιάστηκε με συνοδεία πιάνου, ενώ το καλοκαίρι της ίδιας χρονιάς εμφανίστηκε στο Φεστιβάλ του Εδιμβούργου υπό τη διεύθυνση του Τόμας Μπίτσαμ στο έργο του Εκτόρ Μπερλιόζ Η παιδική ηλικία του Χριστού. (εικόνα 19)

εικόνα 17α

εικόνα 17β

εικόνα 18

εικόνα 19α

εικόνα 19β

Η πρώτη εμφάνισή της στη Βασιλική όπερα του Κόβεντ Γκάρντεν του Λονδίνου δεν θα καθυστερήσει πολύ και θα συντελεστεί το 1953 στην όπερα του Μπέντζαμιν Μπρίτεν Πήτερ Γκράιμς. Το 1954 θα αναλάβει να ενσαρκώσει τον πρωταγωνιστικό ρόλο στην όπερα του Νικολάι Ρίμσκυ-Κόρσακωφ Χρυσός Πετεινός, υπό τη διεύθυνση του περίφημου Ίγκορ Μαρκέβιτς. (εικόνα 20)

Όπως αναφέραμε και προηγουμένως, η γνωριμία της με τον Μπρίτεν και η αμοιβαία εκτίμηση που αναπτύχθηκε θα επιστεγαστεί και από μια σειρά συνεργασιών. Έτσι, η Μαντικιάν είχε την τύχη να εμφανιστεί στο Φεστιβάλ του Όλντμπορο (Aldeburgh) που είχε ιδρύσει και διοργάνωνε ο Μπρίτεν από το 1948 σε συνεργασία με τον Πήτερ Πίαρς και τον Έρικ Κρόζιερ.

εικόνα 20

εικόνα 21α

εικόνα 21β

εικόνα 21γ

εικόνα 22

Ξεχωριστή θέση στο ρεπερτόριο της Μαντικιάν είχε ο ρόλος της Μις Τζέσσελ από την όπερα του Μπέντζαμιν Μπρίτεν Το στρίψιμο της βίδας (εικόνα 21). Το έργο βασίζεται στην ομότιπλη νουβέλα του Χένρυ Τζέιμς και η επίσημη πρεμιέρα δόθηκε στο Θέατρο «Λα Φενίτσε» στις 14 Σεπτεμβρίου 1954, στα πλαίσια της Μπιενάλε της Βενετίας, οι ιθύνοντες της οποίας είχαν παραγγείλει το έργο. Επισήμως, η βρετανική πρεμιέρα του έργου δόθηκε στις 6 Οκτωβρίου του ίδιου έτους, στο θέατρο του Σάντλερς Γουέλς (εικόνα 22), όμως όπως αποκαλύπτει η ίδια η Μαντικιάν σε μια συνέντευξή της στην Ίσμα Τουλάτου για την εφημερίδα το Βήμα στις 20 Ιανουαρίου του 2002: «επί ένα μήνα πήγαμε στο χωριό του, το Όλντμπορο, όπου κάναμε πρόβες. Η πρώτη παράσταση μάλιστα δόθηκε εκεί για τους ντόπιους, τους οποίους αγαπούσε πολύ. Πάντοτε το έκανε αυτό όταν συνέθετε μια καινούργια όπερα. Αισθανόταν, θα έλεγα, ένα είδος ασφάλειας, του άρεσε να παίρνει εκεί 'το βάπτισμα του πυρός'». Στην ιστορική πρεμιέρα του έργου τους ρόλους ερμήνευαν οι: Πήτερ Πήαρς, Τζένιφερ Βίβιαν, Ντέιβιντ Χεμινγκς, Όλιβερ Ντάιερ, Τζόαν Κρος και φυσικά η Άρντα Μαντικιάν. Το έργο ηχογραφήθηκε υπό τη διεύθυνση του συνθέτη την ίδια χρονιά.

εικόνα 23

εικόνα 24α

εικόνα 24β

εικόνα 25α

εικόνα 25β

Η καριέρα της Μαντικιάν στην Βρετανία αλλά και αλλού δείχνει να βρίσκεται σε μια σταθερή ανοδική πορεία. Δεν παραλείπει να επισκέπτεται και την Ελλάδα όταν της δίνεται αυτή η δυνατότητα για μερικές εμφανίσεις με την Κρατική Ορχήστρα Αθηνών. (εικόνες 23-24-25 Les Illuminations του Μπέντζαμιν Μπρίτεν)

Η μεγάλη τομή στην καριέρα της γίνεται όταν εκείνη επιλέγει να επιστρέψει στην Ελλάδα ώστε να βρίσκεται κοντά στην άρρωστη μητέρα της και να την φροντίσει. Από εκείνο το σημείο και έπειτα οι εμφανίσεις της Μαντικιάν αναγκαστικά περιορίζονται. Το δικτατορικό καθεστώς των Απριλιανών καθιστά τις μετακινήσεις της δύσκολες, ενώ εκείνη δεν διστάζει, όπως αναφέρεται και στην νεκρολογία της από την εφημερίδα The Telegraph στις 23 Νοεμβρίου 2009, «να μιλήσει εναντίον της Χούντας και να αρνηθεί να τραγουδήσει ζωντανά διαμαρτυρούμενη με αυτό τον τρόπο στην κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος. Αυτό είχε σαν να αποτέλεσμα να βρίσκεται υπό παρακολούθηση και να μην τολμά να αποδεχθεί προσκλήσεις από το εξωτερικό, υπό το φόβο ότι θα της αρνούσαν τον επαναπατρισμό της».

Μετά την πτώση της Χούντας, η Μαντικιάν αναλαμβάνει μια θέση στο Διοικητικό Συμβούλιο της Εθνικής Λυρικής Σκηνής (εικόνες 26-27). Από εκεί και πέρα, η προσοχή της αφοσιώνεται στα καθήκοντά της στην Λυρική Σκηνή και αργότερα στο Διοικητικό Συμβούλιο του Συλλόγου Οι Φίλοι της Μουσικής, ενώ θα πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερα η προσωπική σφραγίδα που άφησε στο Σωματείο Υποτροφίες Μαρία Κάλλας, του οποίου διετέλεσε πρόεδρος. Μερικούς από τους υποτρόφους του Σωματείου «Υποτροφίες Μαρία Κάλλας» αλλά και τους υποτρόφους «Αλεξάνδρα Τριάντη» του Συλλόγου Οι Φίλοι της Μουσικής είχαμε την τύχη να απολαύσουμε στη συναυλία που δόθηκε στις 2 Απριλίου 2011 στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών. Το παιδευτικό έργο της καλλιτέχνιδος αλλά και το ενδιαφέρον με το οποίο παρακολουθούσε την εξέλιξη των νέων καλλιτεχνών είναι κάτι που το γνώριζαν όλοι.

Η Άρνα Μαντικιάν έφυγε από τη ζωή στις 8 Νοεμβρίου 2009 ενώ το αρχείο της περιήλθε στη συλλογή της Βιβλιοθήκης λίγους μήνες αργότερα μετά από την παραχώρηση του από την ανιψιά της, Νεβάρτ Τσαλιάν. Το αρχείο αποτελείται από ποικίλο υλικό, περιέχονται αποκόμματα τύπου που αφορούν την πορεία της καριέρας της Μαντικιάν, προγράμματα συναυλιών και παραστάσεων από διάφορα μέρη του κόσμου, φωτογραφίες της από παραστάσεις αλλά και προσωπικές, επαγγελματική αλληλογραφία, παρτιτούρες από έργα που είχε ερμηνεύσει ή είχε μελετήσει αλλά και μια σειρά δίσκων κυρίως 78 στροφών με ηχογραφήσεις που δεν έχουν κυκλοφορήσει ευρέως ή είναι ηχογραφήσεις εκτός εμπορίου. Κάποιες από αυτές χρησιμοποιήθηκαν για την δημιουργία των τεσσάρων CD που θα κυκλοφορήσουν προσεχώς από τον Σύλλογο Οι Φίλοι της Μουσικής και το Σωματείο Υποτροφίες Μαρία Κάλλας, ηχογραφήσεις πραγματικά σπάνιες που χρωματίζουν και αναδεικνύουν τις φωνητικές ικανότητες της Μαντικιάν.

εικόνα 26

εικόνα 27

εικόνα 28α

εικόνα 28β

Ανάμεσα στα εξαιρετικά ενδιαφέροντα ευρήματα βρίσκονται και μερικά που σίγουρα συγκινούν όπως είναι αυτό το αυτόγραφο με προσωπική αφιέρωση του Αράμ Κατσατουριάν (εικόνα 28).

Η σχέση της Μαντικιάν με την ελληνική μουσική πραγματικότητα δεν ήταν μια σχέση απόμακρη. Στο αρχείο της ανακαλύπτουμε μια χειρόγραφη παρτιτούρα του Αργύρη Κουνάδη (εικόνα 29) από το γνωστό έργο του Σχέδια για ένα καλοκαίρι, το οποίο φέρει προσωπική αφιέρωση του συνθέτη προς την Μαντικιάν, ενώ υπάρχουν ενδιαφέρουσες παρτιτούρες με συνθέσεις του Μενέλαου Παλλάντιου. Ακόμη, στο αρχείο περιλαμβάνεται και ένας δίσκος 45 στροφών όπου περιέχονται τραγούδια από τον έργο του Μίκη Θεοδωράκη Κύκλος τον οποίο είχε ηχογραφήσει η Μαντικιάν (εικόνα 30).

εικόνα 29

εικόνα 30

εικόνα 31α

εικόνα 31β

Αδιαμφισβήτητα όμως η σχέση της με τον Μπέντζαμιν Μπρίτεν αποτέλεσε ακρογωνιαίο λίθο στην καριέρα της. Η εμφάνιση της στο Στρίψιμο της Βίδας και η συνεργασία της με το συγκρότημα που είχε δημιουργήσει ο Μπρίτεν, το English Opera Group, της έδωσε την ευκαιρία να αναδείξει τις ικανότητές της. Η σχέση αυτή όμως ήταν αμφίδρομη: ο Μπρίτεν έγραψε το ρόλο της Μις Τζέσελ πάνω στη φωνή της Μαντικιάν, επειδή αντιλήφθηκε ότι μπροστά του υπήρχε μια καλλιτέχνηδα υψηλής στάθμης την οποία άξιζε να εμπιστευτεί.

Αλέξανδρος Χαρκιολάκης
Κείμενο από τη διάλεξη στη Μουσική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος "Λίλιαν Βουδούρη"
στις 4 Μαΐου 2011.